



## Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü

### The Shanghai Cooperation Organization from the perspective of China and Russian Federation

Esmâ ÖZDAŞLI<sup>1</sup>

#### Özet

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Amerika'nın 'tek kutuplu dünya düzeni' dayatmasına karşı gelen en önemli oluşumların başında gelmektedir. Francis Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' teziyle liberal demokratik değerlerin zaferini ilan ettiği, Charles Krauthammer ise ünlü makalesi 'Tek kutuplu An' (*Unipolar Moment*) ile Soğuk Savaş'ın bitimiyle dünyanın tartışmasız hegemon gücünün ABD olduğunu ileri sürdüğü yaklaşımına karşı en önemli tepki 1996'da Şanghay Beşlisi'nin kurulması olmuştur.

Son yıllarda ekonomik, siyasi ve askeri alanda gösterdiği gelişmeler, yaptığı askeri tatbikatlar ve 'Amerikanın şer eksenini' içerisinde gösterdiği doğal kaynak zengini İran'ın örgüte gözlemci olarak girmesi ile ŞİÖ dünya kamuoyunun gündeminde daha sık yer almaya başlamıştır. Ayrıca bu üyelik ile ŞİÖ'nün 'Amerikan karşıtı' imajı perçinlenmiş, örgütün askeri yönden aldığı kararlar nedeniyle ŞİÖ'ye 'NATO'nun şeytan ikizi' (Morozov, <http://www.ideasinactiontv.com>) yakıştırmaları da yapılmaya başlanmıştır. Son olarak 2012 Pekin Zirvesi'nde Türkiye'nin diyalog ortağı, Afganistan'ın ise gözlemci üye olması ile örgüt giderek daha güçlü bir küresel güç haline getirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Şanghay İşbirliği Örgütü, Çin, Rusya Federasyonu, Sınır sorunları.

#### Abstract

With the end of the Cold War, The Shanghai Cooperation Organization (SCO) is the head of the most important organizations that objects to America's 'unipolar world order' imposition. In 1996, the most important reaction to the approach which, includes Francis Fukuyama's thesis of 'End of History' that declares the victory of liberal democratic values, Charles Krauthammer' article named 'Unipolar Moment' proposes ABD as indisputable dominant power all over the world, is establishment of Quintet Shanghai.

In recent years, The SCO has started to take place more frequently in the agenda of world public as natural resource-rich Iran, which made process in the field of economics, military and political, the military exercises and was shown in the 'axis of evil America', entered to the organization as an observer. In addition with this membership SCO's image of anti-American has been riveted and due to the decisions taken by the military

---

<sup>1</sup> Öğr. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, eozdasli@mehmetakif.edu.tr

aspects of the organization it is also started to impute 'evil twin of NATO'(Morozov, <http://www.ideasinactiontv.com>) to SCO. Finally, in 2012 Beijing Summit, Turkey's being the dialogue partner and Afghanistan's becoming the observer member of organization increasingly makes the organization a powerful global force.

**Key Words:** Shanghai Cooperation Organization, China, Russian Federation, Border issues

## Giriş

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün selefi olan Şanghay Beşlisi Çin ile eski Sovyetler Birliği (SSCB) arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi ve sınır bölgelerindeki güven artırıcı önlemlerin tartışılması için bir forum olarak ortaya çıkmıştır (Telatar, 2005, s.163). Sınır sorunlarının nihai çözümü için Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya Federasyonu ve Çin 26 Nisan 1996'da Çin'in Şanghay şehrinde yapılan toplantıda 'Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Anlaşma'yı imzalamışlardır (Al-Qahtani, 2006, s.130). Açıklanan ortak bildiride, bu anlaşmanın '21. yüzyıla doğru eşitlik ve güven odaklı stratejik ortaklık' olduğu ifade edilmiştir (Bakshi, <http://www.idsa-india.org>). Esas olarak Rusya ve Çin tarafından devletlerarası ilişkilerin zenginleştirilmiş bir türü olarak başlatılan bu oluşum, güvenliğe ilişkin karşılıklı güven ilkelerini, silahsızlanma ve işbirliğini içeren yeni bir küresel vizyon ortaya koymuştur (Al-Qahtani, 2006, s.129).

Şanghay Beşlisi Çin ve eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi için 1980'lerden itibaren devam eden görüşmelerin bir sonucu niteliğindedir. Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemine girmesiyle artan diyalog ortamını Çin-Sovyet sınır itilafının çözülmesinin itici gücü olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğunun iki büyük gücü Çin ve SSCB sınır sorunları yüzünden sık sık karşı karşıya gelmiş, hatta Mart 1969'da Büyük Usuri adası nedeniyle iki ülke arasında sıcak çatışma meydana gelmiştir (Gevgilili, Milliyet, 1969).

Eski sovyet cumhuriyetleri var olan sınır sorunlarının çözümü için daha önce de bir takım görüşmeler yapmışlardır. Bu açıdan Şanghay Beşlisinin temelleri 8 Eylül 1992'de Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan dışişleri bakan yardımcılarının yaptığı toplantıda atılmıştır (Kessikbayev, <http://www.tasam.org>). Ancak sınır sorunun diğer muhatabı Çin olmadan kalıcı bir çözümün gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle Çin'in de bu görüşmelerde olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Rusya başta olmak üzere Çin'e sınırı olan eski Sovyet cumhuriyetleri bölgesel barışın ön şartının Çin ile yıllardır devam eden sınır sorunlarının çözümü olduğunu sık sık ifade etmişlerdir.

Çin ile Rusya arasındaki sınır sorunları oldukça eski bir tarihe sahiptir. İki ülke arasındaki toplam 4300 km'lik sınırın doğu bölümü Moğolistan'ın doğu sınırından Kuzey Kore'nin Tumen Irmağına, 3200 km'lik Batı bölümü ise, Moğolistan'ın batı sınırından Tacik-Afgan sınır kavşağına kadar uzanır ve bu sınır çoğunlukla 19. yüzyılda Rus imparatorluğu ve Qing Hanedanlığı tarafından çizilmiştir (Akihiro, <http://src-h.slav.hokudai.ac>, s. 261).

1996'da imzalanan anlaşma ile Çin ile antlaşmaya taraf eski SSCB devletleri arasında günümüzde 7000 km'yi aşan ve tarihi nedenlerle bir çok ihtilafın yaşandığı (Jia, <http://www.comw.org> ) sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanması ve Çin-Sovyet sınırı boyunca silahlı bir çatışma olasılığının önüne geçmek için gerekli güven artırıcı önlemlerin alınmasına karar verilmiştir (Telatar, 2005, s.164). Buna göre taraf ülkelerdeki sınırların iki yakasındaki 100 km<sup>2</sup>'lik alanlarda askeri faaliyetlerin azaltılması konusunda antlaşmaya varılmıştır.

Anlaşma uyarınca taraflar sınırlarda bulunan askeri birliklerden karşılıklı saldırıda bulunulmayacağı konusunda garantide bulunurken, geniş çaplı askeri tatbikatlarda karşı tarafı bildirmeyi, gerekirse askeri manevraları izlemesi için diğer taraflardan gözlemci kabul etmeyi kabul etmişlerdir (Jia, <http://www.comw.org> ). Anlaşma bir taraftan beş ülke arasında çıkabilecek muhtemel sınır çatışmalarını önlemeye çalışırken, diğer taraftan ise Çin ile diğer devletler arasında iyi komşuluk ilişkisini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Bu zirveyi takiben Çin ve Kırgızistan arasında yapılan 1 Haziran 1996 tarihli iki devletin sınır sorunlarını çözmeye yönelik anlaşma görüşmeleri Şanghay Beşlisi'nin ilk somut adımı olurken, bu oluşumun gelecekte önemli bir uluslararası güce dönüşeceği konusunda da ipuçları vermiştir (Jia, <http://www.comw.org> ). Şanghay Beşlisi'nin ikinci zirve toplantısı 24 Nisan 1997'de Moskova'da yapılmış ve önceki anlaşmayı temel alan 'Sınır Bölgelerinde Askeri Gücün Karşılıklı Azaltılması Anlaşması' imzalanmıştır (Zhuangzhi, a.g.e., s. 600). Bu bağlamda, sınır bölgelerindeki asker sayısının göreceli olarak düşürülmesine, böylelikle yalnızca savunmaya ait bölgeleri korumaya ve silahların miktarının sınırlandırılmasına karar verilmiştir (Karaca, 2004, s. 106). 31 Aralık 2020'ye kadar yürürlükte kalacak anlaşmanın süresinin tarafların mutabakat sağlaması halinde uzatılabileceği de ön görülmüştür.

### ***Üye Ülkelerin Şanghay Beşlisine Katılma Nedenleri***

Şanghay Beşlisi'nin iki motor gücü Rusya ve Çin'in bu anlaşmadan beklentileri birbirinden oldukça farklıdır. Çin Şanghay'ı yalnızca güven artırıcı önlemlerin alındığı bir platform olarak değil; aksine ekonomik ve siyasi olarak daha etkili 'çok taraflı işbirliği örgütü' olarak görmek istediğini her fırsatta dile getirmiştir. Buna ilaveten Çin bölge ülkeleri ile sınır sorunları çözümleyerek yayılcı bir politika izlemediği imajını vermiş, bölge ülkelerinin güvenini de kazanmıştır. Bu açıdan Pekin Şanghay'ı bölgedeki nüfuzunu artıracak bir araç olarak düşünmektedir.

Rusya ise Şanghay'ı, 1993'te uygulamaya koyduğu 'yakın çevre doktrini' çerçevesinde yeniden şekillendirdiği dış politika anlayışına uygun biçimde, arka bahçesi olarak görmeyi sürdürdüğü Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Çin ile olan temaslarını kendi denetiminde gerçekleştirecek bir mekanizma olarak görmüştür (Andican, 2006, s. 24). Rusya ve Çin'in Şanghay'a bakışlarının en önemli ortak noktası bu ortaklığın bölgedeki Amerikan etkisini kırarak bir katalüzör vazifesi görmesidir.

Kurumsal alt yapısı ve uygulama alanı sınırlı olan Şanghay'ın diğer üyeleri Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ise bu oluşumu Çin ile diyalog sağlayabilecekleri bir platform olarak algılamışlardır

(Andican, 2006, s. 24). Bununla birlikte SSCB'nin dağılmasının makro ekonomik şaşkınlığıyla merkezi devlet yönetimine kıyasla daha demokratik bir sürece giren ve coğrafi konumu itibariyle iki büyük nükleer gücün ortasında kalan Orta Asya devletlerinin (Yom, 2005, s. 231) Şanghay'a bakışı büyük ölçüde ABD'nin bölgeye yönelik politikalarına göre şekillenmiştir.

Soğuk Savaş'ın ardından büyük sorunlar yaşayan bölgeye yönelik Washington'un birinci önceliği orta vadeli siyasi iktidar veya uzun vadeli bölgesel ekonomik gelişme yerine, nükleer yayılmanın durdurulması ve enerji güvenliğinin sağlanması yönünde olmuştur (Yom, 2005, s. 231). Bu nedenle 70 yıl sosyalizm ve merkezi komuta ekonomisi ile yönetilen bu ülkeler karşılaştıkları ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların çözümü için yönlerini Moskova ve Pekin'e dönmüşlerdir. Nitekim Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev söz konusu işbirliğinden duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmiştir: "Yüzlerce yıl çözülemeyen sınır ihtilaflarına çözümler ürettik ki sonraki nesiller bu sorunlarla uğraşmasınlar...." (Kessikbayev, <http://www.tasam.org>)

Tacikistan'da 1992-97 yıllarında yaşanan iç savaşın kendi ülkelerine de sıçramasından endişe eden Orta Asya ülkeleri Şanghay Beşlisini ülke güvenliklerini sağlayabilecekleri bir güç olacağı düşünmektedirler. Nitekim ŞİÖ'nün yapılan zirve toplantılarında bu ülkelerin yaşadığı güvenlik sorunları da dikkate alınarak kararlar alınmıştır. Örneğin, 2 Temmuz 1998'de düzenlenen Almaata Zirvesinde 'etnik bölücülük, dini aşırıcılık ve uluslararası terörizmin ne şekilde olursa olsun kabul edilemeyeceği açıklanmıştır (Akihiro, <http://src-h.slav.hokudai.ac>, s. 261).

### **Şanghay Beşlisi Zirve Toplantıları (1998-2001)**

Alma-ata Zirvesi'nde askeri konular dışında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde de kararlar alınmıştır. Buna göre, bölgenin kalkınması için ortak projelere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda Kazakistan'dan Batı Çin'e kadar uzanacak 3000 km. uzunluğundaki büyük bir boru hattı inşa edilmesi düşünülmüştür. 3 milyar dolar maliyeti olacağı düşümlen proje ile Çin'in petrol ihracatının 1/6'sinin karşılanması beklenmektedir (Dokuzlar, 2006, s. 306). Rusya ise, Rus şirketlerinin boru hattının inşasından pay almayı umduğundan söz konusu projeye tepki vermemektedir. (Bakshi, <http://www.idsa-india.org>)

Alma-Ata Zirvesi'nde sınır sorunları mevcut üye ülkelerin bu konuda daha yakın işbirliği sürecine girdikleri görülmektedir. Zirveyi takiben Kazakistan ve Çin arasındaki sınır görüşmeleri hızlanmış ve anlaşmazlık yaratan 1000 km<sup>2</sup>'lik bölge iki ülke arasında (Kazakistan %56.9, Çin %43.1) paylaştırılmıştır (Andican, 2006, s. 12). Tacikistan ile Çin arasındaki anlaşmazlık ise, Tacikistan'ın Çin'e bir miktar toprak vermesiyle 2002'de çözülmüştür. Sonuç olarak Çin, 2000'li yıllara girerken Orta Asya ülkeleri ile bütün sınır sorunlarını ortadan kaldırmıştır (Andican, 2006, s. 12).

Şanghay Beşlisi'nin dördüncü zirve toplantısı 25 Ağustos 1999'da Bişkek'te yapılmıştır. Toplantının gündeminde NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasının yanı sıra 1999'da Özbekistan devlet başkanı Kerimov'a düzenlenen suikast girişimi, Kırgızistan'ın Batken bölgesindeki sorunlar ve Rusya'nın bazı

şehirlerinde meydana gelen bombalama hareketleri vardı. Zirvede ayrıca Tacikistan ve Özbekistan başta olmak üzere bölgedeki dini hareketlerin faaliyetlerinin artması üzerinde de durulmuştur.

Bişkek Zirvesi'nin en önemli özelliği o zamana kadar yapılan ŞİÖ zirveleri arasında en fazla Amerikan karşıtlığının vurgulandığı zirve olmasıdır (Çolakoğlu, 2004, 179). Özellikle NATO'nun 'insani müdahale' adı altında Yugoslavya'da silah kullanması 'içişlere müdahale' olarak değerlendirilerek (Akihiro, <http://src-h.slav.hokudai.ac>, s. 264) Amerikan yönetimi şiddetle eleştirilmiştir. Bu zirvenin en önemli özelliği Rusya ve Çin gibi Şanghay Beşlisi'nin iki lokomotif gücünün ABD'nin uluslararası alandaki faaliyetlerini sert bir dille eleştirmeleri ve Yugoslavya'nın NATO tarafından bombalanmasından hareketle BM yaptırımını olmaksızın kuvvet kullanılmasına karşı ortak mücadele etme konusunda daha yakın işbirliğine gitmeye karar vermeleridir.

İki büyük güç NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasını, ABD'nin diğer devletleri dışlayarak dünya hakimiyetini kuvvetlendirmek, NATO'nun genişleme sürecini hızlandırmak ve tek kutuplu bir uluslararası ortam yaratmak için atılan bir adım olarak görülmüştür. Nitekim Yeltsin'in Zirve için geldiği Bişkek havaalanında yaptığı açıklamada, 'özellikle Batılılarla' bir savaşa hazır olduklarını ifade etmesi (Bakshi, <http://www.idsa-india.org>) bu konudaki duyarlılık derecesini göstermesi açısından önemlidir.

Aynı günlerde Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov her ne kadar Yeltsin'in sert çıkışını yumuşatmaya çalışsa da Rusya'nın ABD'nin faaliyetlerinden rahatsızlığını tekrar dile getirmiştir. İvanov konuşmasında, Rus-Çin yakınlaşması artıkça dünyadaki istikrara katkıda bulunacağını ve ABD ile daha yapıcı ilişkiler kurulduca bu istikrarın sürdürülebileceğini belirtmiştir (Çoban, 2003, s. 63). Bu eleştirilerin şiddetinin yüksek olması Çin'in Uygur bölgesi Rusya'nın ise Çeçenistan'da yaşadığı sorunların 'ülke içi sorun' olarak algılanması isteğinin dışı vurumudur. Çünkü Batı dünyası Çin'in ve Rusya'nın bu bölgelere yaptığı müdahaleleri sık sık eleştirmekte, bu iki ülke ise bunu iç işlere karışma olarak değerlendirmektedir.

Bişkek Zirvesi yorumlanırken resmi yayın organları Şanghay Beşlisi'nin siyasi ve askeri blok olmadığı üzerinde ısrarla durmuşlardır. Buradan hareketle Çin ve Rusya ABD'nin tek güç olarak dünyaya yön verme çalışmalarına ve 'tek kutuplu dünya düzeni' kurma girişimlerine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bildiride, bugünkü dünyanın siyasi gelişmelerinde genel eğilimin çok kutupluluk yönünde olduğu, insan hakları ihlali iddialarının herhangi bir ülkenin içişlerine karışmak için bahane olamayacağı ifade edilmiştir (Çolakoğlu, 2004, 179). Aynı bildiride çok kutupluluğa karşı hareket edecek güçlere karşı bölgesel ve küresel manada mücadele edileceği üstü kapalı olarak ima edilmiştir.

Zirve sonrasında Çin ve Kırgızistan arasında 1996'da yapılan sınır anlaşmasını tamamlayıcı bir anlaşma yapılarak iki ülke arasındaki sınır sorununa kesin çözüm getirilmiştir. Ancak bu anlaşmanın uygulanmasında özellikle Kırgızistan'da büyük sıkıntılar yaşanmış, 2002'ye kadar süren görüşmeler sonucunda Akayev yönetimi 125.000 hektar büyükgündeki bir araziyi Çin'e devretmiştir. Ancak söz konusu toprağın Çin'e verilmesi Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın kendi parlamentosunda 'vatana ihanet' suçlamasına neden olmuştur (Andican, 2006, s. 12). Bişkek zirvesini takiben Kasım 1999'da yapılan

'Şanghay Beşlisi'nin Yasa Uygulama Heyeti Zirvesi ve Güvenlik toplantısı ileriye dönük olumlu bir adım olarak nitelendirilmektedir (<http://www.sectsco.org>).

Beşlinin 2000 yılı zirve toplantısı özellikle 1992-97 yılları arasında yaşanan iç savaş nedeniyle karışıklıkların devam ettiği Duşanbe'de 5 Haziran'da yapılmıştır. Zirvede Merkezi Asya'nın temel sorunlarının (güvenlik, savunma, dış politika, ekonomi, ticaret, diplomasi) çözümü için yeni bir dönüşüm sürecine girilmesine karar verilmiştir (Al-Qahtani, 2006, s. 130). Ayrıca askeri ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine ek olarak Kırgızistan'ın Bişkek'de bir antiterör merkezinin kurulmasına (Kessikbayev, <http://www.tasam.org>) ve daha önce de sık sık ortak düşman olarak nitelendirilen ayrılıkçı hareketler, kökten dincilik ve terörizme karşı birlikte hareket etmeye karar verilmiştir.

Yine aynı zirvede, bölge için önemli bir tehdit kaynağı olan Afganistan'ın istikrara kavuşması için yürütülen çabalara ve Tacikistan'da iç savaş sonrası yeniden yapılanma çalışmalarına verilen destek yenilenmiştir. Bununla birlikte söz konusu zirvede örgütün üye sayısının artırılması kararının alınması ve NATO, Özbekistan ve Afganistan'daki Taliban rejiminin gözlemci olarak zirveye katılmaları uluslararası kamuoyunda örgüte karşı artan ilginin somut göstergesi olmuştur (Çolakoğlu, 2004, s. 181).

Ayrıca 1972 yılında imzalanan anti-balistik füze anlaşmasının koşulsuz olarak korunması ve anlaşmaya bütün ülkelerin saygı göstermesi (Karaca, 2004, s.107) ile Çin'in tek devlet ilkesi milli bütünlüğünü sağlamaya yönelik çabalarına<sup>2</sup> ve Rusya'nın Çeçenistan'daki faaliyetlerine destek verilmesine karar verilmiştir. BM'nin uluslararası sorunların çözümündeki ve barış ve istikrarın sağlanmasındaki görev gücünün artırılması ve Güvenlik Konseyi'nin kararı olmaksızın güç kullanımına başvurulmaması bir kez daha vurgulanırken; uluslararası hukuka göre her devletin kendi özel koşullarına uygun olarak istediği siyasi, ekonomik ve sosyal gelişme çizgisini seçme hakkının bulunduğu, bu nedenle hiçbir ülkeye benimsemesi için bir modelin dayatılmayacağı ve 'insani müdahale' veya 'insan haklarının korunması' adı altında hiç bir devletin egemenliğine ve iç işlerine karışılmayacağı ifade edilmiştir (Telatar, 2005, s. 192). Böylece anlaşmaya taraf ülkeler insan hakları örgütleri tarafından sık sık kınanan Rusya'nın kanlı Çeçenistan işgaline arka çıkarken, Çin'in ise Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri'ne karşı yürütmüş olduğu asimilasyon politikaları da tasvip etmişlerdir.

1996'dan itibaren yapılan toplantılar sonucunda Şanghay Beşlisi'ne üye ülkeler örgütün beş temel ilke çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmesine karar vermişlerdir. Bunlar; egemen devletlerin iç işlerine

---

<sup>2</sup> Çin'in uluslararası arenada başını ağrıtan sorunların başında Tayvan sorunu gelmektedir. Bilindiği gibi, Çin'in güneyinde bir ada olan Tayvan 1895 yılında Japonya tarafından işgal edilmiş, İkinci Dünya Savaşı'nı sonuna kadar bu ülkenin denetiminde kalmış ve 1951'de Çin'e geri verilmiştir. 1949'da Mao Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklayınca bu ülkeden kaçan 'milliyetçi Çinlilerin' sığınağı olan Tayvan, Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin içinde bulunmuş (Tayvan ve üç komşu ada) ve bu cumhuriyet 1971 yılına kadar dünyaca tanınan, Birleşmiş Milletler'de temsil edilen yegane Çin otoritesi olmuştur. 1971 yılında Nixon'un dış politika danışmanı Henry Kissinger'in başlattığı 'ping pong diplomasisi' ve Nixon'un 1972'de yaptığı Pekin ziyareti sonrasında ABD'in ÇHC'ne yönelik politikası tamamen değişmiş ve bu ülkenin Çin'in tek temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. 1991 yılında ÇHC ile Tayvan arasındaki savaş hali resmen sona ermiş ve 'tek Çin' prensibinde mutabık kalınan bir metin hazırlanmıştır. Bu tarihten sonra Pekin'in en önemli dış politika hedefi 'tek Çin' düşüncesinin uluslar arası kamuoyunda kabul ettirilmesi olmuştur. Çin'in Tayvan'ı ilhak etmesi tehlikesine karşı, ABD 90'lı yılların sonuna doğru Tayvan'a verdiği desteği artmış ve bu ülke ABD'nin Asya politikasının en önemli ayağı ve sıçrama tahtası olmuştur. Bkz. Çağdaş Üngör, "Çin'in 'Tek Ülke, İki Sistem' Politikası: Tayvan, Hong Kong ve Macau", **Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü**, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (der.), Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 29-53.

karşılmaması, terörizm, ayrılıkçılık ve kökten dincilik ile mücadele edilmesi, ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemini (National Missile Defence –NMD) geliştirme çabalarının onaylanmaması, Güney Asya'daki nükleer silahlanma yarışından duyulan endişe, örgüte üye devletler arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve devlet başkanları, dışişleri bakanları, savunma bakanları ve çeşitli çalışma grupları arasındaki toplantılarda üye ülkeler arasındaki iletişim yollarının geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Telatar, 2005, s. 165).

### **Şanghay İşbirliği Örgütü**

15 Haziran 2001'de Şanghay Beşlisi'nin doğduğu şehir olan Şanghay şehrinde yapılan zirvede daha önce gözlemci sıfatı ile toplantılara katılan Özbekistan tam üyeliğe kabul edilmiştir. Özbekistan ile katılım belgesi imzalandıktan sonra, Şanghay Beşlisi'nin temeline dayanan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kurulduğu ilan edilmiştir (SCO Establishment Declaration). Aralarındaki bölgesel rekabetten dolayı özellikle Kazakistan Özbekistan'ın üyeliğine şüphe ile bakmış ancak Rusya ve Çin'in ısrarı ile Taşkent'in üyeliğini kabul etmek zorunda kalmıştır (Telatar, 2005, s. 165). Zirvede Rusya devlet başkanı Putin ile Çin devlet başkanı Jiang Zemin bir araya gelmiş, Zemin ŞİÖ'nin yapılan görüşmede Çin-Rus ilişkilerinin gelişmesine, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına ve çok kutuplu bir dünyaya kavuşmasına hizmet edeceğini ifade etmiştir (Çolakoğlu, 2004, s. 182).

Tarihi, siyasi ve askeri nedenlerle bölgedeki önemli bir güç olması ve nüfus bakımından bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip olması nedeniyle Özbekistan bölgesel dengelerde her zaman hesaba katılması gereken bir ülke olmuştur. Özbekistan'ın katılımıyla Çin-SSCB sınırı boyunca güvenliği sağlama amacıyla kurulan örgüte ilk kez bu sınır hattının dışındaki bir ülke dahil olmuş, (Telatar, 2005, s. 193) böylece örgüt üye ülkelerin sorunlarının tartışıldığı bir forum olmaktan çıkarak dikkate alınması gereken bölgesel bir güç haline gelmiştir.

Haziran 2002'de St. Petersburg'da toplanan liderler Örgütün tüzüğünü imzalamışlardır. Buna göre örgütün temel amaçları; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin işbirliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak sıralanmıştır (SCO Charter).

Ayrıca daha önceki toplantılarda da dile getirilen 'terörizm, kökten dincilik ve bölücülük' ortak düşman olarak kabul edilmiş, (SCO Charter) bu bağlamda 11 Eylül'de ABD'de meydana gelen saldırılar örgüt tarafından kınanmıştır. Bu saldırılar sonrası ABD'nin ilan ettiği 'önleyici darbe' stratejisi çerçevesinde kendisinin düşmanı olarak telakki ettiği ülke ve örgütlere karşı yürüttüğü mücadele Ş.İ.Ö. tarafından desteklenmiştir. Bilindiği gibi 2001 yılında başlayan Afganistan işgaline Rusya ve Çin ses çıkartmamış ve bu operasyonlar için Kırgızistan'ın Manas, Özbekistan'ın da Hanabad üslerini kullanmasına da ilk aşamada olumlu yaklaşmışlardır.

2004 yılı Taşkent Zirvesinde Moğolistan, 2005 Astana Zirvesinde İran, Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'ye 'gözlemci üye' olarak kabul edilmeleri ile ŞİÖ'nün dış dünyadaki 'ABD'ye karşı Rus-Çin işbirliği imajını

kırılmaya çalışılmış, teşkilatın bölgesel olmaktan çıkarak kıtanın bütününe hitap eden bir yapıya getirilmesi amaçlanmıştır (Andican, 2006, s.). ŞİÖ diğer bölge ülkeleri ile de temas kurmaya başlamış, 2005'de ŞİÖ-Afganistan temas grubu oluşturulmuştur (Turgut, <http://www.usak.org.tr>).

Taşkent Zirvesi, ŞİÖ'nün artık sadece sınır sorunlarını çözen bir örgüt olmaktan öte çok daha kapsamlı bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Çin'in üye ülkelere kredi imkanı sunması, Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerle işbirliğini geliştirmek için siyasi irade gösterilmesi, zirve sonunda liderlerin imzaladığı Taşkent Deklarasyonu'nu ile ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ İş Kurulu oluşturulması fikrinin benimsenmesi, Orta Asya'daki güvenlik ve istikrar için üye ülkelerin ekonomik kalkınmasına vurgu yapılması bu dönüşümün ilk işaretleridir (Kessikbayev, <http://www.tasam.org>).

Rusya ve Çin'in ABD'yi terörle mücadele konusunda desteklemesinin iki farklı nedeni vardır. Öncelikle ABD için tehlike arz eden Afganistan'daki Taliban rejimi bu iki ülke için de sorun olmakta, hatta bu ülkelerde faaliyet gösteren ayrılıkçı hareketler doğrudan veya dolaylı olarak Taliban tarafından destek verilmektedir. İkinci olarak, bu iki ülkenin ABD'nin bölgedeki faaliyetlerine karışmamasına karşılık Rusya Çeçenistan'da Çin ise Doğu Türkistan'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardır. Nitekim ABD yönetiminin 2002 Ağustosunda 'Doğu Türkistan İslami Hareketini' terörist örgütler listesine alması ve ABD'deki mal varlığını dondurması Çin'in bu beklentisinin hiç de boş olmadığını göstermiştir (Andican, 2006, s. 14-16).

2005'de Astana'da yapılan Zirvede devletlerin içişlerine karışmama ilkesi benimsenmiş ve ABD önderliğindeki koalisyon güçlerine Orta Asya'daki üsleri kapatmak için tarih belirleme çağrısı yapılmıştır (Oğan, <http://www.turksam.org>) . Burada bahsi geçen üsler Özbekistan'ın Hanabad, Kırgızistan'ın ise Manas üsleridir ve 11 Eylül saldırılarından sonra ABD tarafından terörle mücadele adı altında kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim 2005 yılında Manas üssü, 2009'da ise Manas üssü kapatılmıştır. 2007 Bişkek Zirvesinde ise, Amerika'nın tek kutuplu dünya görüşü eleştirilmiş, örgütün eşit haklar, çok kutupluk anlayışı üzerine bina edildiği ve böylelikle blok menfaatlerinin ve ideolojik bölünmelerin terk edildiği bir uluslararası düzenin desteklendiği belirtilmiştir(Turgut, <http://www.usak.org.tr>).

2008'de Duşambe'de yapılan ŞİÖ zirvesinde Afganistan'daki gelişmeler masaya yatırılmış, Rusya'nın Gürcistan ile yaşadığı Güney Osetya sorununda da örgüt Rusya'ya olan desteğini açıklamıştır. Zirve sonuç bildirisinde Gürcistan'a doğrudan herhangi bir eleştiri yapılmamasına rağmen 'Rusya'nın bölgedeki işbirliği ve barışın sağlanmasındaki aktif rolünün desteklendiği' belirtilerek örgütün Güney Osetya sorununda Rusya'nın yanında olduğu imajı verilmiştir (Özbay, <http://www.bilgesam.com>).

2009'da Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde yapılan zirvede Sri Lanka ve Belarus 'diyalog ortağı' olarak kabul edilmiştir (Boland, 2011, s. 22). Diyalog ortağı kavramı topluluğa katılımın en gevşek halini ifade etmektedir (Aksay, <http://t24.com.tr>) . ŞİÖ'nün kendi resmi sitesinde belirtildiği gibi diyalog ortakları belirli konularda işbirliğinin geliştirilmesi için yapılan toplantılara katılabilmekte ancak karar alma ve imza atma noktasında herhangi bir hakları bulunmamaktadır. Bu açıdan diyalog ortakları 'danışma' niteliğinde görüş bildirebilmektedirler (Boland, 2011, s. 22).



2010 yılı ŞİÖ Taşkent Zirvesine Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai'nin katılması örgütün tüm bölgeye hitap etme isteğinin yansımasıdır. Zirvede üye ülkelerin terörizm, ayrılıkçı hareketler ve aşırılıklarla mücadele konusunda ortak çaba harcayacağı ifade edilmiş, ayrıca uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve diğer sınırı aşan suçlarla mücadele konusunda ortak mücadele kararı alınmıştır. Ayrıca toplantıda ŞİÖ'nün gözlemci üyelerinde de (İran, Pakistan, Moğolistan, Hindistan) terörle mücadele faaliyetlerinin artırılması kararlaştırılmıştır (Turgut, <http://www.usak.org.tr>). 2011'de Astana'da yapılan ŞİÖ Zirve toplantısında Türkiye 'diyalog ortaklığı' için baş vurmuş, 2012 Pekin Zirvesi'nde ise Türkiye'nin ŞİÖ'nün diyalog ortağı olduğu açıklanmıştır. Aynı zirvede Afganistan'a ise, gözlemci ülke statüsü verilmiştir.

1996 yılına beş ülkenin mevcut güvenlik sorunlarını çözmek için kurulan Şanghay Beşlisi, her yıl yapılan düzenli görüşmeler ve artan üye sayısı ile artık yalnızca sınırlı konularda müzakere yapılan platform olmaktan çıkarak çok amaçlı bir cephe örgütüne dönüşmüştür. Öncelikli hedefin bölgesel güvenliğin sağlanması ve üyeler arasında işbirliğinin artırılması olmasına karşın, örgütün üye sayısını artırma ve dünya politikasına daha fazla yön verme konusundaki hassasiyetler göz önüne alındığında ŞİÖ'nün aynı zamanda Pekin ve Rusya'nın Orta Asya Politikalarında bir araç ve bu iki aktörün tek kutuplu dünya düzenine karşı durmak amacıyla oluşturmak istedikleri Amerikan karşıtı bir ittifak olduğu görülebilir (Telatar, 2005, s. 166).

Gelinen süreçte 2012'de Afganistan'ın üye olması ile üye sayısı 7'ye çıkan ŞİÖ'nün, 4 gözlemci üyesi (Moğolistan, Pakistan, Hindistan ve İran), üç Diyalog ortağı (Türkiye, Sri Lanka ve Belarusya) ve çeşitli zirve misafirleri (Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvenlik Örgütü, Türkmenistan, ASEAN, BM gibi) bulunmaktadır. Örgütün sekreteryası Pekin'de terörle mücadele merkezi ise Taşkentte bulunurken resmi dilleri Rusça ve Çince'dir (Erkmen, <http://www.sde.org.tr>). Örgüt üyelerinin 2010 yılı GSMH toplamı 7.67 trilyon dolardır ve bu rakam dünya ekonomisinin 1/8'ine denk gelmektedir. Yine 2010 rakamlarına göre üye ülkelerin toplam dış ticaret hacimleri 3 trilyon 176 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır. Çin'in örgütün beş üyesi ile 2001'de 12.22 milyar dolar ticaret hacmi 2012'de 84.7 milyar dolara ulaşmıştır (Erkmen, <http://www.sde.org.tr>). Buna göre ŞİÖ 2001 yılından bu yana gerek siyasi gerekse ekonomik olarak oldukça büyük gelişim göstermiştir.

ŞİÖ'nün (ve Şanghay Beşlisi'nin) "üç şeytani güç" olarak tanımladığı ayrılıkçılık, terörizm ve kökten dinciliğin bölgenin ve üye ülkelerin barış ve istikrarını tehdit eden en önemli konular olduğu görülmektedir. Bu tehditlerden ulusal ayrılıkçılık Şanghay Beşlisi'nin motor gücünü oluşturan Çin ve Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu bir sorun iken, terörizm tüm üye ülkelerin ve dini radikalizm ise örgüte üye Orta Asya cumhuriyetlerinin muzdarip olduğu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Telatar, 2005, s. 168). Bölgede var olan sorunların tarihi, dini ve kültürel ortaklığın ve sınırlardaki geçirgenliğin de etkisi ile bütün devletleri etkilemesi ŞİÖ'ye üye ülkelerin birlikte hareket etmelerini zorunlu kılmıştır.

### **Çin ve Şanghay İşbirliği Örgütü**

2011 yılı itibariyle dış ticaret hacmi, 3.6 trilyon dolar olan Çin'in, (Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, <http://www.ibp.gov.tr>) ekonomisindeki büyümeye paralel olarak enerji ihtiyacı da artmıştır. Pekin ilk kez 1993'te petrol ithal etmeye başlamış ve dışa bağımlılık 2011'te 255 milyon tonu bulmuştur. 2011 verilerine göre Çin, o dönemde ihtiyacı olan petrolün ancak %55'ini kendi kaynaklarından karşılayabilmektedir ([www.musavirlikler.gov.tr/.../ekonomikdurum](http://www.musavirlikler.gov.tr/.../ekonomikdurum)). Çin'in petrol ithal ettiği ülkeler incelendiğinde Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika gibi çok geniş bir yelpaze göze çarpar. Ancak Çin petrol ithalatının yaklaşık yüzde 51'sini Suudi Arabistan, Kuveyt, İran gibi bölge ülkelerinden yapmaktadır (Akçadağ, <http://www.bilgesam.org>). Pekin ŞİÖ'yü Orta Asya ülkeleri ile ilişkisini geliştirmesi için önemli bir araç olarak görmekte, böylece petrol ihtiyacının büyük bir bölümünü karşıladığı Batılı ülkelerin nüfuzunda bulunan Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltmak istemektedir. Buna rağmen Ortadoğu ülkeleri Çin için uzun yıllar önemli bir petrol tedarikçisi olmaya da devam edecektir. Pekin'de bulunan Petro-strateji Araştırma Merkezi kurucusu Xiaojie Xu dünyanın ABD'den sonra ikinci büyük petrol tüketicisi olarak Ortadoğu'yu stratejik bir değerde gördüklerini ifade etmiştir. (Güneş, 2001, s. 312)

Siyasi yapıyı gösteren herhangi bir dünya haritasında Çin'e baktığımız zaman, anakara çevresinde, diğer ülkelerle arasında bir çeşit güvenlik çemberini andıran bölgeler dikkati çekmektedir. Kuzeyde Mançu ve İç Moğolistan Bölgesi, Batı'da Doğu Türkistan ve güneybatıda Tibet bu çemberi oluşturan halkalardır (Çıplak, 2001, s. 235). Bu devasa coğrafyaya elinde tutmak için Çin ŞİÖ'yü güvenliğini sağlayacak bir mekanizma olarak görmüş, yaptığı anlaşmalarla bölge ülkelerinin Çin'de meydana gelecek ayrılıkçı hareketlere desteğini de en aza indirmeye çalışmıştır.

Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile sınıra sahip olması ve Orta Asya ile Çin anakarası arasında geçiş bölgesi olması nedeniyle Doğu Türkistan<sup>3</sup>, Sovyetler Birliği sonrası oluşan yeni uluslararası ortamda jeostratejik konumu en çok değişen bölgelerden biri olmuştur (Andican, 2006: s. 12). Sahip olduğu 1 milyon tondan fazla petrol ve 59 milyar metreküp doğalgaz rezervine ek olarak, 1.8 km<sup>2</sup>'lik devasa yüzölçümü (Saray, 1998, s. 9) ile Doğu Türkistan giderek artan Çin nüfusu için büyük önem arz etmektedir. Nüfuzunu güçlendirmek için Pekin yönetimi bölgeye Han Çinlilerini iskan politikasını uygulamaktadır. Bu politika bölge nüfusunun demografik yapısını kökünden değiştirirken, her yıl ortalama yüzde 8'lik Çin artışı gözlemlenmektedir (Amanov, 2006, s. 85). ŞİÖ çerçevesinde

---

<sup>3</sup> Türkler'in yaşadığı ülke anlamına gelen Türkistan'ın yüzölçümü toplam 5.340.066 km<sup>2</sup> olup, bunun 1.823.418 km<sup>2</sup>'sini bugün Çin hakimiyetinde bulunan Doğu Türkistan oluşturmaktadır. Tarihin değişik dönemlerinde Çin işgaline uğrayan bölgede 1933 ve 1944 yıllarında iki bağımsız devlet kurulmuş ancak daha sonra Çin işgaline uğramıştır. Çin Doğu Türkistan'a 'yeni toprak, ilhak edilmiş, işgal edilmiş' anlamlarına gelen Sinkiang adını vermiştir. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile yaklaşık olarak 3000 km sınırı olan bu bölgenin, sahip olduğu doğal kaynaklar Çin ekonomisi için hayati öneme sahiptir. Ayrıca Uygur Türkleri'nin Orta Asya ile var olan bağı, Çin'in bölgeye sızmasına ve ekonomik ve ticari kazanç sağlamasına yardım ederken, Doğu Türkistan Kurtuluş hareketlerine bu bölgeden verilen destek Çin'in Doğu Türkistan politikasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle Çin Şanghay görüşmelerinin tümünde bölge ülkelerinin Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için uğraşan örgütlere ülkelerinde destek vermemelerini ve var olan örgüt şubelerinin kapatmalarını istemiştir. Doğu Türkistan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, Doğu Türkistan Türkleri Tarihi: Başlangıçtan 1878'e kadar, Doğu Türkistan Vakfı Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1998.

düzenlenen sınır anlaşmaları ile Çin, Doğu Türkistan Kurtuluş Hareketleri'ne bölge ülkelerinden gelebilecek desteği önlemeye çalışmaktadır.

Tüm bu gelişmeler Çin'in Doğu Türkistan konusunda çok hassas davranmasına neden olmaktadır. Çünkü, bu bölgedeki bağımsızlık hareketlerinin başarılı olması durumunda Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya sorunları sırada beklemektedir. Yine böyle bir durum, Tayvan'la birleşme düşüncesinin de tamamen rafa kalkmasına neden olacaktır. Bu nedenle Doğu Türkistan Çin için ekonomik, coğrafi ve ticari öneminin yanında belki de en önemlisi bir iç güvenlik sorundur. Bu nedenle Çin bölge ülkelerinden gayriresmi de olsa desteklendiğine inandığı Doğu Türkistan'daki faaliyetleri azaltmak için ŞİÖ'nü araç olarak kullanmaktadır.

Çin'in örgüte üye ülkelerde yürüttüğü faaliyetlerle Doğu Türkistan konusunda başarıya ulaştığı görülmektedir. Çünkü Doğu Türkistan'daki faaliyetler halk düzeyinde büyük sempati ile karşılanırsa da resmi ağızdan Uygur Türklerine herhangi bir destek söz konusu değildir. Çünkü bölge hükümetleri Uygur hareketlerini bir insan hakları sorunu olarak değil, bölgesel istikrara zarar veren bir güvenlik sorunsalı olarak görmektedirler (Amanov, 2006, s. 89). Miami Üniversitesi Profesörü Stanley Toops'a göre, ŞİÖ'ye üye Orta Asya ülkeleri Çin'in insan hakları uygulamalarını sorgulamayı kendi çıkarlarına aykırı görmektedirler. Çünkü böyle bir durumda Rusya'nın Çeçenistan, Özbekistan'ın ise, dini hareketlere tavrının da eleştirilmesi gerekecektir (Amanov, 2006, s. 90).

Çin'in Doğu Türkistan dışında en önemli sorunu Tayvan'dır. ABD için okyanusta bir anlamda doğal bir üs vazifesi gören Tayvan, ABD tarafından Çin'in kalbine saplanan bir hançer gibidir. Çin 1960 yılında, Çin sosyalizmi henüz on birinci yılını aşarken ÇHC'nin kurucusu Mao Zedong, Tayvan'ın anavatana dönmesi halinde, dış politika haricindeki tüm konulardaki yetkinin Tayvan yönetimine bırakılabileceğini ifade etmiş (Üngör, 2005, s. 30-31) ve "Tek Ülke, İki Sistem" politikasının Tayvan ile müşterek yürütülebileceğini ifade etmiştir. Ancak tüm bu girişimlere rağmen Tayvan halen bağımsızlığını koruma konusunda karardır ve ABD'nin Tayvan'a herhangi bir müdahaleyi savaş nedeni sayacağını açıklaması Çin'i büyük bir çıkmaza sokmuştur. Ayrıca Hong Kong ve Macau'da yaşanan sıkıntılar Pekin yönetiminin bu politikada halen pek başarılı olmadığını göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve siyasi sıkıntılar nedeniyle Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmaya çalışan ABD'ye karşı giriştiği rekabette ŞİÖ Çin için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Pekin örgüte üye ülkeler arasında serbest ticaret alanı oluşturmayı ve ekonomik entegrasyon sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedef gerçekleştirildiği takdirde 2020 yılında örgütün GSMH'sinin dünyanın %30'unu oluşturacağı ön görülmektedir (Erkmen, <http://www.sde.org.tr>). Buna karşın örgütün Asya'nın birçok bölgesel sorununun merkezinde yer alması uzun vadede örgütün gelişiminin önündeki en önemli sıkıntıdır. Çin-Rusya bölgesel rekabeti ve bölgesel sorunlar (terör, Doğu Türkistan, Afganistan, Keşmir, v.s.) örgütün kapasitesini ve siyasi manevra yapmasını engellemektedir (Erkmen, <http://www.sde.org.tr>).

Amerikan'ın Kırgızistan ve Özbekistan'da açtığı askeri üslere karşı tepki gösteren Pekin yönetimi, bölgedeki askeri varlığını güçlendirmek için 1999'da Bişkek Zirvesinde Kırgızistan'da kurulan Anti-

Terör merkezinin 17 Haziran 2004'te Taşkent Zirvesinde alınan kararla Özbekistan'a nakledilmesiyle, Orta Asya'nın bu en önemli ülkesinde askeri anlamda söz sahibi olmayı ve Rusya ve ABD'nin gerisinde kalmamayı amaçlamıştır (Telatar, 2005, s. 180-181). Bu noktada Orta Asya üzerinde Çin, ABD ve Rusya arasındaki rekabette yani yaşanan 'ikinci Büyük Oyunda' ŞİÖ Çin için önemli bir atlama tahtası olacaktır.

### **Rusya Federasyonu ve Şanghay İşbirliği Örgütü**

Rusya SSCB'nin dağılmasından sonra uzun süre içinde ekonomik ve siyasi sorunlar ve federasyona bağlı devletlerde başlayan bağımsızlık hareketleri nedeniyle etkin bir dış politika izleyememiştir. 1993'te açıkladığı 'yakın çevre doktrini' ile Orta Asya'ya yönelik iki yıllık zorunlu ilgisizliğine son vermiş ve başta ABD ve Çin gibi büyük aktörlerin yanında, Türkistan coğrafyası ile tarihi, dini ve kültürel bağlılığı bulunan Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerle rekabete girişmiştir. Eski arka bahçesi olarak görmeyi sürdürdüğü Orta Asya Türk cumhuriyetlerine karşı uyguladığı politikalarda ŞİÖ'yü Çin'i dengeleyebileceği ve bölge ülkelerinin Çin ile olan ilişkilerini denetleyebileceği bir mekanizma olarak görmüştür. Bu açıdan Rusya Çin'in aksine ŞİÖ'yü daha gevşek bir mekanizma olarak algılamaktadır.

Nisan 2006'da Pekin'de bir toplantıya katılan Rusya'nın ŞİÖ daimi temsilcisi Grigory Loginov örgütün askeri bir bloga dönüştürülmesi gibi bir planlarının olmadığını, ancak artan terörizm ve aşırıçılık tehdidi nedeniyle silahlı kuvvetlerin tam ölçekli olması gerektiğini ifade etmiştir (Afzal, <http://www.issi.org>). Benzer ifadeler Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'un 26 Nisan 2005'de basına yaptığı bir açıklamada da görmek mümkündür. İvanov ŞİÖ'nün askeri ve siyasi bir blok olmadığını ve yapılan tatbikatların üçüncü ülkeleri hedef almadığının altını çizmiştir (Afzal, <http://www.issi.org>).

Rusya Orta Asya'nın sahip olduğu doğal kaynakların dış piyasalara pazarlamasında söz sahibi olarak bu ülkelerin Moskova'ya olan bağımlılıklarının tamamen yok olmasını engellemeye çalışmaktadır. Gerçekte Moskova ŞİÖ'den önce Bağımsız Devletler Topluluğu, daha sonra ise Kollektif Güvenlik Örgütü ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi örgütlenmelerle de bölgedeki nüfuzunu korumaya çalışmıştır. Önemli bir petrol üreticisi olan Rusya'nın Orta Asya enerji kaynaklarına ihtiyacı yoktur. Rusya'nın buradaki amacı tamamen stratejik olup, mevcut boru hatları üzerindeki hakimiyetini devam ettirerek, Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğalgazının uluslararası piyasalara taşınmasında tek söz sahibi olarak Orta Asya üzerindeki denetimini devam ettirmek istemesidir (Telatar, 2005, s. 184-185).

Bununla birlikte Rusya Çin'in bölgedeki enerji kaynaklarına olan ilgisinden rahatsızlık duymaktadır. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin, Çin'in büyük önem verdiği ve Rus petrolünün Angarsk'tan Çin'in Daqing bölgesine ulaşmasını amaçlayan Yukos projesini iptal etmiş, mali açıdan daha masraflı olmasına rağmen petrolü, Japon ve Kore pazarlarına iletecek olan Angarsk-Nachodka projesini onaylamak suretiyle Çin'in devre dışı kalmasını sağlamıştır (Andican, 2006, s. 32).

Sonuç olarak, Rusya ile Çin arasında ŞİÖ'nün geleceği hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Daha önce de ifade edildiği gibi, Rusya ŞİÖ'nün bölgesel güvenliği ve işbirliğini geliştiren bir mekanizma

olarak kalmasını isterken, Çin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan çok yönlü bir ŞİÖ arzulamaktadır. Bu bakımdan, Çin'in ŞİÖ'yü NATO benzeri bir bölgesel güvenlik örgütüne dönüştürülmesi yönündeki taleplerine rağmen Rusya, bölge güvenliği için "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü"nü yeterli olacağını savunmaktadır (Andican, 2006, s. 32).

### Sonuç

ŞİÖ günümüzde 37 milyon km<sup>2</sup> alanı ile Avrasya'nın %40'ına, dünyanın yüzölçümünün ise %7'sine tekabül ederken, 2.7 milyar nüfusu ile dünya nüfusunun %40'ını oluşturmaktadır. Ayrıca örgüt BM Güvenlik Konseyi'nin 2 daimi üyesine ve dünyadaki nükleer güce sahip ülkelerin yarısına da sahiptir. Üye sayısının az olmasına rağmen sahip olunan bu güç örgütün etkinliğini göstermesi açısından önemli bir ölçüttür. ŞİÖ bu açıdan gerek Avrasya gerekse dünya siyasetini etkileme gücü olan ve gelecekte de bu gücü artırma ihtimali olan bir örgüttür.

Özellikle Amerika'nın Afganistan işgali ile Çin ve Rusya'nın 'yaşam alanlarına' girme girişimleri örgütün son yıllarda yaptığı dönüşümün ve daha da kurumsallaşmasının en önemli nedenidir. ŞİÖ bu açıdan son yıllarda sık sık dile getirilen Amerika karşıtı bir oluşum olma özelliğini daha da gün yüzüne çıkartmıştır. Güvenlik alanında ŞİÖ'nün geliştirilmesi örgütün 'Doğu'nun NATO'su' gibi isimlerle anılmasına neden olmuştur. Bu açıdan sınır sorunlarının çözümü için başlatılan görüşmelerin siyasi, ekonomik ve askeri donanımla örgütü başlangıçtakinden çok daha kurumsal hale getirdiği görülmektedir. İran, Hindistan gibi bölgesel güçlerin gözlemci, Türkiye, Belarus gibi ülkelerin ise diyalog ortağı statüsü ile örgüte bağlanmaları örgütün bölgesel bir yapılanma olmanın ötesinde daha kapsamlı ve küresel bir yapıya bürüneceğinin de işaretini vermektedir

### Kaynaklar

- Afzal, A. Security Cooperation in Central Asia: The Changing Role of Multilateral Organizations, *Strategic Studies*, The Institute of Strategic Studies Islamabad, [http://www.issi.org.pk/old-site/ss\\_Detail.php?dataId=408](http://www.issi.org.pk/old-site/ss_Detail.php?dataId=408), 12.04.2012.
- Akçadağ, E. Yükselen Güç Çin'in Dünden Bugüne Dış Politika Analizi, [http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1678:yukselen-guec-cinin-duenden-buguene-d-politika-analizi-&catid=173:analizler-uzakdogu](http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1678:yukselen-guec-cinin-duenden-buguene-d-politika-analizi-&catid=173:analizler-uzakdogu), 16.03.2012.
- Akihiro, I. "The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of Partnership after the Post-Cold War Period", [http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2\\_ses/4-1\\_lwashita.pdf](http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-1_lwashita.pdf), pp. 259-281, 10.06.2012
- Al-Qahtani, M. (2006). The Shanghai Cooperation Organization and Law of International Organizations, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 5, No. 1, pp. 129-147.
- Amanov, Ş. (2006). ABD'nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, ss. 67-98.
- Aksay, H. "Türkiye ŞİÖ'nün Dialog Ortağı Oldu", (<http://t24.com.tr/yazi/turkiye-sionun-diyalog-ortagi-odu/5233>), 20.07.2012
- Andican, A. (2006). Çin Satrancında Orta Asya, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, ss. 7-36.

- Bakshi, J. (2001). Sino-Russian Strategic Partnership in Central Asia: Implications fo India, *Strategic Analysis*, Vol. 25, Issue 2, May 2001, (<http://www.idsa-india.org/an-may-2.01.htm>)
- Bakshi, J. "Shanghai Cooperation Organization Before After September 11", *Strategic Analysis*, Apr.Jun 2002, Vol. XXVI, No. 2, [http://www.ciaonet.org/oljsa/sa\\_apr02baj01.html](http://www.ciaonet.org/oljsa/sa_apr02baj01.html), 07.05.2007.
- Boland, Julie "Ten Years of the Shanghai Cooperation Organization: A Lost Decade? A Partner for the U.S.?", *Foreign Policy at Bookings*, 21<sup>st</sup> Century Defence Initiative Policy Paper, 20 June 2011, s. 22.
- Çıplak, M. (2001). Çin'de İnsan Hakları ve Ayrılıkçı Hareketler, *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*, Deniz Ülke Arıboğan (der.) (Birinci Basım). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Çoban, E., (2003) Soğuk Savaş Sonrasında Rusya-Çin İlişkileri ve Şanghay İşbirliği Örgütü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolakoğlu, S., Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 173-197, Bahar 2004.
- Dokuzlar, B., Yılmaz, H. ve Pala, C. (2006) Çin'in Orta Asya Enerji Politikası, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, 297-322, 2004.
- Erkmen, E., "Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği, Stratejik Düşünce Enstitüsü, (<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1152/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi.aspx>), 01.07.2012.
- Gevgilili, A., Çin-Sovyet Çatışması, *Milliyet*, 09.03.1969; (<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1969/03/09>), 07.07.2012.
- Güneş, H. (2001) Çin'in Ortadoğu Politikası, Çin Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Deniz Ülke Arıboğan (der.) (der.) (Birinci Basım). İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 297-318.  
<http://www.sectesco.org/htm/00027.html>, 11.06.2012
- Jia, Q. The Success of the Shanghai Five: Interest, Norms and Pragmatism, <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, 17.11.2006
- Karaca, K. (2004), *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çok Kutuba*. (İkinci Baskı). İstanbul: IQ Yayınları.
- Kessikbayev, A. Şanghay Beşlisinden Şanghay İşbirliği Örgütüne, *TASAM*, ([http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay\\_beslisinden\\_sanghay\\_isbirligi\\_orgut](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_orgut)), 10.06.2012.
- Morozov, E. "NATO's Evil Twin", *TCS Daily*, ([http://www.ideasinactiontv.com/tcs\\_daily/2006/06/natos-evil-twin.html](http://www.ideasinactiontv.com/tcs_daily/2006/06/natos-evil-twin.html)), 05.07.2012.
- Oğan, S. Şanghay İşbirliği Örgütü Küresel Güç Olma Yolunda., <http://www.turksam.org/tr/a417.html>, 15.05.2012.
- Özbay, F. ŞİÖ'nün Abhazya ve Güney Osetya Sınavı, [http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1793:oenuen-abhazya-ve-gueney-osetya-ile-snav&catid=176:analizler-rusya](http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1793:oenuen-abhazya-ve-gueney-osetya-ile-snav&catid=176:analizler-rusya), 15.05.2012.
- Mehmet Saray, Doğu Türkistan Türkleri Tarihi: Başlangıçtan 1878'e kadar, Doğu Türkistan Vakfı Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1998.
- SCO Establishment Declaration, <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=68>, 10.05.2011.
- SCO Charter, s. 25. <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=69>, 05.04.2011.

- SCO Charter, <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=69>, 05.04.2011.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=%C3%87in%20Halk%20Cum.>, 15.06.2012.
- T.C. Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Çin Halk Cumhuriyeti-Ekonomik Gelişmeler", Nisan 2012, s. 6. ([www.musavirlikler.gov.tr/.../ekonomikdurum-chc-2012\\_nisan.doc](http://www.musavirlikler.gov.tr/.../ekonomikdurum-chc-2012_nisan.doc)), (15.06.2012)
- Telatar, G. (2005). Şanghay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Küresel Çekim Merkezi, *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, Atilla ve İlhan Güllü (der.), İstanbul: TASAM Yayınları.
- Turgut, A. Afganistan Şangay İşbirliği Örgütü Üyeliğine Talip, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2136>, 08.07.2012.
- Turgut, A. Şanghay İşbirliği Örgütü: Jeopolitik Blöf? Örgütün Araçsallaştırılması ve Bölgeselleşme Arasında Bir İkilem, [http://www.usakgundem.com/makale/57/%C5%9Fanghay-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-jeopolitik-bl%C3%B6f-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BCn-ara%C3%A7salla%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1-ve-b%C3%B6lgeselle%C5%9Fme-aras%C4%B1nda-bir-%C4%B0kilem.html#\\_ftnref](http://www.usakgundem.com/makale/57/%C5%9Fanghay-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-jeopolitik-bl%C3%B6f-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BCn-ara%C3%A7salla%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1-ve-b%C3%B6lgeselle%C5%9Fme-aras%C4%B1nda-bir-%C4%B0kilem.html#_ftnref), 15.06.2012.
- Üngör, Ç. (2005). Çin'in Tek Ülke, İki Sistem Politikası: Tayvan, Hong Kong ve Macau. *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (der.). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Yom, Sean L. (2005). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği, *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü*, Gül Arıkan Akdağ, (çev.) Atilla Sandıklı (der.) İstanbul: TASAM Yayınları.
- Zhuangzhi, S., "New and Old Regionalism: The Shanghai Cooperation Organization and Sino-Central Asian Relations", *Review of International Affairs*, Vol. 3, Issue 4, pp. 600-612, Summer 2004.